

ГЛАСУВАНЕ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Проект: „Voting during pandemics – making democracy resilient in turbulent times – experiences from Central, Eastern and South-Eastern Europe“

Гр. София

Ноември 2021 г.

Пандемията, предизвикана от коронавируса в световен мащаб, наложи съществени промени в дневния ред на българското общество. Задъхването на здравната ни система като следствие от нарастващия брой заразени с Covid-19 пациенти и медици даде нов ракурс и на политическите разговори в страната. Ако през пролетта на 2020 г. имахме усещането, че мерките, предприети от българското правителство са навременни, дори изпреварващи, днес все повече експерти отчитат, че институциите в страната вървят след събитията и предвещават сериозни последици, както за здравето на българите, така и за икономиката. Дори организаторите на продължилите над 3 месеца антиправителствени протести през 2020 г. в страната промениха формата на недоволство, спирайки ежедневните демонстрации. По всичко беше ясно, че изборите за народни представители няма да бъдат предсрочни, както се предвещаваше, а ще се проведат редовно в началото на месец април 2021 г.

След ежедневните граждански демонстрации, продължили повече от три месеца, ключови извънпарламентарни партии и граждански сдружения започнаха разговора около обединението против порочните практики по време на избори. Инициаторите на антиправителствените протести стартираха създаването на обща мрежа от доброволци, които да следят целия изборен процес във всички секции в страната.

Страната ни повече от всякога има нужда от активно гражданско общество. В условията на пандемия ИСИ отчете редица опасности, които могат да доведат до опорочаване на изборния процес. На първо място организацията ни изрази опасения за ниска избирателна активност, следствие на съществуващите страхове от заразяване при струпване на хора на едно място. На следващо място следва да се отчете и слабата подготвеност на изборната администрация. Като наблюдатели на изборния процес в България, сме алармирали многократно, че дефицитът на знания от страна на изборната администрация е водел до огромно количество сгрешени протоколи, което от своя страна е предпоставка за фалшифициране на изборния резултат. Кризата, предизвикана от Covid19 неминуемо се отрази на изборния процес в България, което ни кара да имаме съмнения относно отговорното отнасяне към изборния процес от страна на администрацията, която е ангажирана с провеждането му по прозрачен и демократичен начин.

Следва да се отбележи и опасенията, които ИСИ повдигна на дискусия по отношение на медийното отразяване по време на предизборната кампания. В края на месец септември 2020 г. Европейската комисия отчете в свой доклад, че липсата на резултати в борбата с корупцията и прозрачността на медиите в България са едно от основните предизвикателства, пред които страната ни е поставена. Според ЕК липсата на прозрачност на собствеността върху медиите се счита за източник на безпокойство, като са установени връзки между политици и някои медии. Няколко медийни асоциации пък са докладвали за физически или онлайн атаки срещу журналисти.

Гореописаната обстановка в страната и притесненията относно нарушаване на демократичността и прозрачността на изборния процес, са сигнал и основна причина, която мотивира екипа на ИСИ да организира граждански мониторинг на парламентарни избори, проведени на 4 април и 11 юли 2021 г.

Проектът следва три етапа на изпълнение:

1. **Анализ и дискусия със заинтересованите страни относно пропуските в изборното законодателство.** В началото на месец септември 2020 г. , а след това непосредствено преди изборите на 11 юли 2021 г., отново изборното законодателство в България бе променено за пореден път. Действие, което ИСИ отчита като порочна практика, която се повтаря многократно и то непосредствено преди всеки вид избори в България. Не можем да не отбележим и едно важно предизвикателство пред изборния процес - възстановяване доверието на гражданите в изборите с достатъчно голямо ниво на легитимност.
2. **Медиен мониторинг** - основен обект на наблюдение и анализ са основните медии в България и начинът, по който тяхната работа дава отражение върху изборния процес. В условията на крайна апатия и пасивност от страна на българския избирател, възникващи нови формации в изборния процес, и в същото време – политическа нестабилни институции и публична власт, много важно е да бъдат наблюдавани и анализирани посланията, които се отправят към избирателите за спечелване на тяхното доверие.
3. **Регистрация на граждански наблюдатели** - чрез своята мрежа от граждански наблюдатели ИСИ увеличи гражданското участие в изборния процес, както и

повиши заинтересоваността на избирателите към провеждането на честни, прозрачни и демократични избори. Благодарение на изградената и функционираща през годините мрежа от граждански наблюдатели на ИСИ, бе осигурена публичност върху възможните нарушения в изборния процес и за тях бе сигнализирано на отговорните органи и институции. Мрежата от граждански наблюдатели на ИСИ има свои звена във всички избирателни райони на страната.

**АНАЛИЗ НА ПРОМЕНИТЕ В ИЗБОРНИЯ КОДЕКС - РЕДОВНИ
ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ – 4 АПРИЛ 2021 Г. И ПРЕДСРОЧНИ
ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ – 11 ЮЛИ 2021 Г.**

Изготвил: Лазарина Бонева

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият анализ е с фокусиран към законодателната рамка, при която бяха проведени редовните парламентарни избори през м. април 2021 г. и предсрочните парламентарни избори през м. юли 2021 г., включително и върху законодателните промени, приети и обнародвани, непосредствено преди провеждане на всеки от посочените избори.

Процесът по произвеждане на избори в България се определя от разпоредбите на Конституцията на Република България и на Изборния кодекс. Нормативни разпоредби регулиращи процеса на правене на избори има и в Закона за политическите партии, Закона за събранията, митингите и манифестациите, Закона за гражданската регистрация, Закона за административните нарушения и наказания, Наказателния кодекс, както и Решенията на Централната Избирателна Комисия (ЦИК).

Съгласно Конституцията, България е парламентарна република с местното управление и ясно разделение на властите на законодателна, изпълнителна и съдебна. Народното събрание /Парламентът/ е държавният орган, който осъществява законодателната власт. То се избира за срок от четири години и се състои от 240 народни представители. Те се избират от 31 многомандатни избирателни райони (МИР), които са съобразени с административно – териториалното деление на страната. Броят на мандатите за всеки определен район се определя от населението. В най-малките МИР (например: Габрово, Силистра, Смолян, Видин и др.) мандатите са по 4, а в най-големите (например: 23-ти, 24-ти и 25-ти МИР в град София) мандатите са 16.

В тази връзка, официално гражданите с право на глас в България, съгласно избирателните списъци за изборите през м. април и м.юли 2021 г. са около 6 700 000 души \като тази цифра включва и българските граждани, които живеят в ЕС и в чужбина\.

Електоралната бариера за влизане в Парламента на партии и коалиции е 4%. Като 4% от гласовете в цяла България означава 10 народни представители в Народното събрание за съответната партия и коалиция. Това е и минимумът за образуване на парламентарна група на партия или коалиция. Мандатите между отделните партии се разпределят спрямо постигнати резултат във всеки изборен район и се преразпределят по математическия метод на Хеър - Ниймаер, известен още като методът на най-големия остатък. Методът на най-големия остатък стимулира политически плурализъм и е благоприятен за малките партии. Неговото ползване в България започна през 2007 г., когато се провеждат първите избори за евродепутати в страната. Квотата на Хеър се определя от формулата

$$\frac{X}{Y} = \text{Квота Хеър,}$$

където X = всички подадени действителни гласове, а Y = брой на всички мандати.

При делението на квотата на Хеър се получава цяло число и остатък - обикновена правилна дроб. Всяка партия получава предварителни мандати, колкото е полученото цяло число. По този начин е възможно да останат незаети мандати, чийто брой е равен на сумата на остатъците. На следващата стъпка партиите получават по един допълнителен мандат по следното правило: Първа получава допълнителен мандат партията с най-голям остатък, втора - партията със следващия по големина остатък и така, докато се заемат всички неразпределени мандати.

Следва да отбележим, че понякога системата на Хеър-Ниймаер поражда редица аномалии и парадокси при разпределяне на мандатите в изборните райони. Например на редовните парламентарни избори през април 2021 в МИР Кърджали при разпределянето на мандатите Коалициите „БСП за България“ и "Демократична България" и партията "Има такъв народ" имат 8%, 2% и 5%, но остават без мандат в района. Същевременно кандидат – депутат с едва 778 гласа от листата на коалицията "Изправи се! Мутри вън!" получава мандат и влиза в Народното събрание, въпреки факта, че в този МИР посочената коалиция има 1.1% от гласовете.

Отделно от горното, ИК допуска и възможността на избори за народни представители да се явяват не само партии и коалиции със съответните кандидатски листи, но и

независими кандидати. Всеки независим кандидат образува самостоятелна кандидатска листа съответния изборен район. Независим кандидат не може да бъде включван в кандидатска листа на партия или коалиция. Независим кандидат за народен представител се регистрира може да бъде предложен за регистриране само от един инициативен комитет и само в един многомандатен изборен район. Когато независим кандидат за народен представител бъде регистриран в повече от един изборен район, действителна е първата по време регистрация.

За съжаление до този момент в Българският Парламент не е бил избран нито един независим кандидат, а нарицателното независим депутат се използва само за народни представители, напуснали парламентарните групи на съответните партии или коалиции преди края на изтичане на техните мандати.

По отношение на предизборната кампания следва да отбележим, че освен стандартните правила за провеждане на кампания на предсрочните парламентарни избори през м. април и м. юли, коалициите и партиите следваше да се съобразяват с противоепидемичните мерки, приети от Министерство на здравеопазването. Тези мерки включваха забрана за събиране на повече от 30 впоследствие 15 души на закрито, както и задължително носене на маски на закрито.

Съгласно ИК предизборната кампания започва 30 (тридесет) дни преди изборния ден, респективно кампаниите бяха провеждани през м. март за изборите на 4 април 2021 г. и през м. юни и м. юли за изборите на 11 юли 2021 г. Първата предизборна кампания бе повлияна в голяма степен от противоепидемичните мерки и започващата в страната кампания по ваксинация, докато втората предизборна кампания се провеждаше през летния сезон и позволяваше мероприятията по кампанията да се провеждат на открито.

I. Редовни избори за народни представители на 4 април 2021 г.

На 14-ти януари 2021 г., Президентът Румен Радев насрочи провеждането на редовни парламентарни избори за 45-то Народно събрание за 4 – ти април 2021 г. Непосредствено преди издаването на указа на Президента за насрочване на изборите, а именно през м. декември бяха приети поредните промени в Изборния кодекс. Процедурата по приемането им отново не бе достатъчно прозрачна и не бяха предприети съответните действия за обществени обсъждания и за търсене на консенсус с опозицията. Всички предлагани

промени оказаха директно влияние върху изборния процес и бяха гласувани в противоречие с добрите практики на Венецианската комисия, според които промени в изборното законодателство би следвало да се правят най-късно 6 (шест) месеца пред изборния ден. За жалост в България често промените в Изборния кодекс се използват като част от предизборната кампания и предизвикват зрелищните сблъсъци по време на парламентарните сесии като участниците в тях обикновено целят повече медийно отразяване, отколкото изработването на качествени законодателни актове.

При посочените промени превес взеха вижданията за процеса на гласуване на управляващото дясно мнозинство, сформирано от политическа партия ГЕРБ и техните партньори от коалицията „Обединени патриоти“.

По същество промените се изразяваха във въвеждането на машинно гласуване по избор в избирателните секции с не по-малко от 300 избиратели, премахнаха няколко контроли за проверка в протоколите с резултати на секционните избирателни комисии и бе променен редът за оспорване на решенията на Районните Избирателни Комисии, потвърдени впоследствие от ЦИК. Като решенията от ЦИК се оспорват вместо пред съответния областен административен съд, вместо пред Върховния Административен Съд. Като решенията на съответния административен съд (например: Административен съд – Варна или Административен съд – Стара Загора) са окончателни и не подлежат на обжалване пред по-горна инстанция. Отделно бе премахнат таванът върху даренията, които партиите и коалициите могат да получават, както и отново бе разрешено юридически лица да правят дарения на партии. Всичко това се случва непосредствено преди изборите и без съответните публични консултации.

По отношение на машинното гласуване народните представители решиха, че във всяка избирателна секция с над 300 гласоподаватели по списък може да се гласува машинно или с бюлетина – по избор на гласоподавателя.

Централната Избирателна Комисия бе поставена пред изпитание да подготви в кратък срок два вида гласуване в общо 9 400 секционни избирателни комисии, в които избирателят може да избере методът на гласуване – традиционният с хартиена бюлетина или с машина за гласуване. За да допълни законодателството за машинно гласуване и за организира процеса на машинно гласуване Централната Избирателна Комисия издаде над 250 решения, свързани с техническата подготовка, регистрацията на кандидатите,

кампанията и изборния ден, включително за правилата, по които следва да гласуват избирателите в карантина и хоспитализираните болни с Ковид – 19.

Централната Избирателна Комисия проведе процедура по възлагане на обществена поръчка с предмет доставка, настройка и поддръжка на машини за гласуване, както и обучение на членовете на избирателните комисии. Поръчката бе спечелена от единственият кандидат фирма СИЕЛА – НОРМА, известна като издател на правна литература и фирма за правен софтуер.

Според Изборният кодекс машините за гласуване следва да са в съответствие с правните изисквания и техническите специфики на изборния процес, като това се сертифицира от Държавната агенция за електронно управление и Българският институт по метеорология и Българският институт по стандартизация. Тези институции одобриха методология за сертифициране и на 19 февруари започнаха проверката на устройствата.

Другата важна промяна в изборното законодателство е съдържанието на изборните протоколи. По този повод членовете на Парламента решиха, че не е необходимо протоколът на секционните избирателни комисии да съдържат следните данни: броят на неизползваните бюлетини и броят на унищожените по време на гласуването бюлетини. Редно е да отбележим, че именно тази промяна доведе до изключително много грешки в изборните протоколи на СИК и забави чувствително приемането на изборните книжа и обобщаването на резултатите от съответните МИР в районните Избирателни Комисии.

II. Предсрочни парламентарни избори на 11 юли 2021 г.

Избраното на 4-ти април Народно събрание не успя да излъчи правителство, тъй като и коалициите и партията, на които Президентът връчи мандат, а именно коалицията „ГЕРБ – СДС“, политическата партия „ИМА ТАКЪВ НАРОД“ и коалицията „БСП ЗА БЪЛГАРИЯ“ върнаха мандатите за съставяне на правителство. В този случай съгласно Конституцията на Р България, Президентът Румен Радев бе задължен да насрочи дата за нови – предсрочни парламентарни избори на 11 юли 2021 г.

В периода, в който бяха връчвани и връщани мандатите, 45-то Народно събрание работи и през м. април и м. май 2021 г. отново бе променен Изборния кодекс.

Един от основните спорове при обсъждане на промените на ниво парламентарни комисии и при пленарните заседания бе дали и как да бъде променен методът на гласуване

– с бюлетина или с машина. Втората гореща тема бе как да се гарантират изборителните права на българските граждани, живеещи в ЕС или чужбина. И не на последно място спорна тема бе, как болните от Ковид -19, лежащи в болница или карантинирани по домовете си.

През м. април 2021 г. Народното събрание прие следните изменения и поправки в Изборния кодекс:

- Задължително машинно гласуване в секционните изборителни комисии с повече от 300 изборителни. В тази връзка много експерти и политици считаха, че машинното гласуване намалява възможностите за изборни манипулации, но имаше и изборителни, които твърдяха, че машините могат да бъдат манипулирани без да имат никакви доказателства за това. В крайна сметка гласуването с бюлетини остана само в малките изборителни секции с под 300 изборителни по списък и само ако машината за гласуване в секция за машинно гласуване се развали и не би могла да се поправи в рамките на 30 минути. Според приетите поправки изборните резултати, принтирани от машината за гласуване във всяка СИК следва да са част от официалния изборен протокол. Но законът не предложи механизъм, по който да се удостовери дали резултатите от машината са отчетени правилно.

- Избор и назначаване на нова Централна Изборителна Комисия, формирана само от представители на парламентарно представените партии /изключваща представители на партиите и коалициите, които имат представители в Европейският парламент/;

- Премахване на ограниченията и промяна на критериите за образуване на секционни изборителни секции извън територията на страната, по-специално СИК извън ЕС – в чужбина. Тъй като до този момент съществуваше ограничение за образуване на повече от 30 /тридесет/ броя СИК извън границите на Европейския съюз.

Екипът на ИСИ отчете посочените законодателни промени като положителни в идейно отношение и трудни за изпълнение от практическа гледна точка, поради краткото време оставащо до провеждане на следващите избори за народни представители. Липсваше време за провеждане на информационна кампания сред изборителите по отношение на машинното гласуване. Отделно законовите поправки на отделни нормативни текстове /“на парче“/, а не разглеждането на изборния закон в цялост, доведоха известни неясноти и дори противоречия при прилагане на ИК от изборната администрация.

На 07.05.2021 г. Конституционният съд образува конституционното дело по искане на 66 народни представители от коалиция „ГЕРБ-СДС“ от 45-то Народно събрание на

Република България за установяване на противоконституционност на разпоредбите на чл. 46, чл. 47, чл. 51, ал. 1 и ал. 3, чл. 60, ал. 2, чл. 61, ал. 7, чл. 212, ал. 5 във връзка с чл. 206, ал. 1 във връзка с ал. 3 и във връзка с чл. 208, ал. 1; чл. 206, ал. 1 и ал. 3, и чл. 208, ал. 1 във връзката им с чл. 271; чл. 209, ал. 3, изречение второ спрямо изречение първо; чл. 213а, ал. 4 по отношение на числото „20“; чл. 281, ал. 4 и чл. 335, ал. 3 от Изборния кодекс (обн., ДВ, бр. 19 от 5.03.2014 г., последно изм. и доп. ДВ, бр. 36 от 1.05.2021 г.) (ИК), както и на разпоредбите на § 63 и § 64 от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за изменение и допълнение на Изборния кодекс (обн., ДВ, бр. 36 от 1.05.2021 г.) (ПЗРЗИДИК). Конкретно това са разпоредбите, касаещи въвеждането на машинно гласуване.

По делото са дали правни мнения проф. д.ю.н. Вихър Кискинов, проф. д-р Георги Димитров и Румен Ненков. Експертни мнения са представили: проф. д-р Михаил Константинов и проф. д-р Олга Георгиева. Според проф. Вихър Кискинов действащата уредба на машинното гласуване е несистематична, непълна и не предоставя достатъчно законови гаранции за произвеждане на парламентарни избори при спазване принципите на избиращелното право, прогласени в Конституцията. Проф. Георги Димитров излага аргументи за неоснователност на искането за установяване на противоконституционност на разпоредбите на: чл. 212, ал. 5, чл. 206, ал. 1 и 3, чл. 208, ал. 1, чл. 209, ал. 3, изречение второ, чл. 213а, ал. 4 по отношение на числото „20“, чл. 281, ал. 4 и чл. 335, ал. 3 ИК. Румен Ненков намира искането за неоснователно по отношение на разпоредбите на чл. 46, чл. 47, чл. 51, ал. 1 и ал. 3, 60, ал. 2 и 61, ал. 7 ИК и на § 63 ПЗРЗИДИК и за основателно по отношение на разпоредбите на чл. 208, ал. 1 в частта „в случаите по чл. 212, ал. 5 и чл. 269“, чл. 212, ал. 1, чл. 281, ал. 4 и чл. 335, ал. 3 ИК и на § 64 ПЗРЗИДИК. Според проф. Михаил Константинов разпоредбите, регламентиращи машинното гласуване, противоречат на чл. 10 от Конституцията и на принципите на прозрачност и достъпност на изборния процес. Проф. Олга Георгиева изразява становище за неоснователност на доводите на вносителите на искането по отношение на разпоредбите, уреждащи машинното гласуване.

По същество Конституционният съд разделя посочените по-горе законови разпоредби в три групи според техния предмет:

1. Относно гласуването с бюлетина за машинно гласуване и изключенията от него.

Според вносителите на искането от „ГЕРБ-СДС“ разпоредбите на ИК са в противоречие с принципа на равно изборително право (чл. 10 от Конституцията), който според вносителите означава „еднакво за всички“ и никакви съображения от технически, финансов или организационен характер не могат да оправдаят решението на законодателя да създава неравнопоставеност между гражданите (чл. 6, ал. 2 от Конституцията) и да отнемат свободата на избор на всеки изборител с какъв вид бюлетина да упражни своя вот.

Конституционният съд отхвърля тези твърдения с доводите, че изборителното право е „общо“ и „равно“ и че този принцип не се накърнява от възприетите в демократичните държави изисквания за упражняването на изборителното право – достигане на определена възраст, гражданство, местоживееене, правоспособност и дееспособност. Отделно доколкото законът не предвижда различна тежест на гласовете, подадени от изборителите чрез хартиена бюлетина, и гласовете, подадени от изборителите чрез бюлетина за машинно гласуване, не е налице нарушаване на принципа на равно изборително право. И в двата случая изборителят гласува с бюлетина, която лично попълва (на ръка или чрез машина). А бюлетината за машинно гласуване е проектирана по същия начин както хартиената бюлетина. По своята същност тя не е нищо друго освен пренасяне и визуализиране на текста от хартиената бюлетина върху електронен носител. Основният закон не регламентира задължение за законодателя да осигури свобода на избор на всеки изборител с какъв вид бюлетина да упражни своя вот. Начинът на подаване на гласа – с бюлетина за машинно гласуване, с хартиена бюлетина или по друг начин – не е свързан с конституционно защитено право на изборителите. Щом независимо от технологията на гласуване, законът предвижда равно третиране на различните начини на гласуване и обезпечава спазването на конституционните принципи на изборителното право в различните хипотези, то законодателният орган е действал в пределите на допустимата законодателна целесъобразност.

Според КС законът третира по един и същ начин гласуването чрез хартиена бюлетина и чрез бюлетина за машинно гласуване, като използва термина „равностойни“ и въвежда еднакви правила за гласуването.

По отношение на твърдението на ГЕРБ-СДС, че гласуването не е пряко, тъй като е опосредено от машина и компютърния специалист, програмирал съответния софтуер. КС

приема същото за неоснователно, защото промяната на материалния носител, върху който е отразен гласът на избирателя, не променя характера на избирателното право като пряко.

За КС хипотетичната възможност машините за гласуване да допускат софтуерни грешки или да бъдат манипулирани не дава основание за установяване на противоконституционност на посочените по-горе законови разпоредби.

2. Относно прекратяването на мандата на членовете на Централната избирателна комисия (ЦИК) и правилата относно конституиране на нова ЦИК.

Вносителите, считат за противоконституционна промяната в състава и начина на конституиране на ЦИК, изразяваща се в това президентът въз основа на предложения на парламентарно представените партии и коалиции, без участието на Народното събрание като висш национален представителен орган, както и отпадане на правото на политически партии и коалиции, които имат избрани членове на Европейския парламент, но не са парламентарно представени, да излъчват членове на ЦИК.

Според КС право на законодателя е да определи структурата и състава на институциите, ако това не е уредено изрично от Конституцията. Но съществуването на ЦИК не е предвидено в Основния закон и няма конституционни изисквания относно реда за нейното формиране и конституирането на нейния състав.

3. Относно § 64 ПЗРЗИДИК или единствената разпоредба на ИК обявена за противоконституционна от Конституционния съд, вследствие на искането на 66 народни представители от ГЕРБ – СДС.

Съгласно тази разпоредба: „пропорционалната изборна система за избори за народни представители по чл. 246 се прилага до произвеждането на първите редовни избори за народни представители след влизането в сила на този закон“. КС тълкува, че разпоредбата е адресирана към следващ състав на Народното събрание, като в неопределен срок му предписва да приеме нови правила за произвеждане на парламентарни избори по неуточнена изборна система, различна от пропорционалната. КС определя разпоредбата като неясна, противоречива и на практика неизпълнима, поради което противоречи на принципа на правовата държава, прокламиран в чл. 4, ал. 1 от Конституцията.

III. Препоръки:

1. Стабилност и предвидимост на законодателните актове – Виждането на нашия

екип, че няма стабилност и предвидимост при промените в изборното законодателство, по което се произвеждат изборите, и пораждат подозрения, че правилата се изменят от парламентарното мнозинство „с цел съобразяването им с партийни интереси. Действащият към момента Изборен кодекс е втори подред /предишният действаше от 2011 до 2014/ и бе приет на 05.03.2014 г. От 2014 г. досега Изборният кодекс бе променян 23 пъти или средно по веднъж на всеки 4 месеца. Повечето от промените обикновено се приемат от Парламентът месец или два преди изборният ден или едва няколко дни преди официалното започване на предизборната кампания. Но Изборният кодекс представлява комплициран нормативен акт и понякога прибързаните промени в него „на парче“ създават неясноти и откровени противоречия при тълкуването, респективно при прилагането на закона. Би следвало промените в ИК да бъдат извършвани само не по-често от веднъж в годината при спазване на следните правила от законотворците:

- Предварителна подготовка на текстовете и съгласуването им с всички нормативни разпоредби, които касаят /в и извън ИК/;
- Конкретните законови текстове трябва да бъдат формулирани така, че да бъдат разбрани ясно от техните адресати;
- Яснотата на предложената правна промяна като формулировка и мотиви.

2. Създаване на 32-ри изборителен район за българите, които гласуват в чужбина.

В момента гласовете на българите от чужбина не се добавят към изборителните райони в страната, но участват в броя на гласовете при разпределението на мандатите на национално ниво. Гласовете от чужбина не се вземат предвид при разпределението на партийните мандати между регионите.

Отделно от горното, гласоподавателите в чужбина (за разлика от живеещите в България) не могат да гласуват за независими кандидати, а само за конкретна партия или коалиция. С решение на Конституционния съд от 12 май 2009 г. 6 /шест/ конституционни съдии считат, че това противоречи на Конституцията на Република България.

3. Промяна в правилата за обжалване на решенията на районните изборителни комисии.

Съгласно чл.73 от Изборния кодекс - Решенията на районната изборителна комисия могат да се оспорват в тридневен срок от обявяването им пред Централната изборителна

комисия, която се произнася с решение в тридневен срок. Решението на районната избирателна комисия, потвърдено с решение на Централната избирателна комисия, подлежи на обжалване по чл. 98, ал. 2 от Административнопроцесуалния кодекс пред тричленен състав на административния съд по местонахождение на съответната районна избирателна комисия. В останалите случаи решението на Централната избирателна комисия се обжалва пред Върховния административен съд. На практика второто изречение означава, че решенията на районните избирателни комисии \например регистрация на кандидатски листи, постановления по жалби за нарушения в предизборни кампании и др.\, които са обжалвани и потвърдени от Централната избирателна комисия, могат да се обжалват само в пред областни административни съдилища, а не пред Върховния административен съд. В миналото само Върховният административен съд има компетенцията и юрисдикцията да разглежда искове по Изборния кодекс, но през 2019 г. без подробна мотивация тези дела бяха прехвърлени на административни съдилища в цялата страна. На всичкото отгоре решенията на районните административни съдилища са окончателни и не подлежат на обжалване пред Върховния административен съд. Единственото обяснение за тази промяна, дадено неофициално от членове на Централната избирателна комисия беше, че Върховният съд е твърде зает за тези дела и че членовете на Централната избирателна комисия са твърде заети, за да го представляват в съда.

4. Да се възстанови правото на партиите и коалициите, които имат избрани от техните листи представители в Европейския Парламент, да имат представители в Централната, Районните и Секционните избирателни комисии. Законово положение, което съществуваше до 01.05.2021 г., но бе променено от 45-то Народно събрание без да се отчита, че целта на тази мярка е не да се попречи или да се подпомогне определена партия, а да се осигури прозрачност на изборния процес.

В заключение трябва да отбележим, че на 14 ноември 2021 за трети пореден път през годината се произведоха избори за народни представители и отново дни преди изборния ден /през м. септември 2021 г./ бяха извършени промени в ИК от членовете на 46-то Народно събрание, т.е. отново бе спазена негативната традиция изборното законодателство да бъде променяно в последния момент.

Направление 2: Предизборни послания на кандидатите и погледът през медиите

ГЛАСУВАНЕ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ: ПРЕДИЗБОРНИ КАМПАНИИ И ПРЕГОВОРИ ЗА ПРАВИТЕЛСТВО – ПОГЛЕДЪТ ПРЕЗ МЕДИИТЕ

Изготвил: Габриела Величкова

През 2021 година в България се проведеха два парламентарни избора и предстои трети, тъй като след двата избора усилията за съставяне на управляващо мнозинство и на тази база правителство не дадоха резултат. Ролята на пандемията в този процес трудно може да бъде разбрана, ако не се вземат под внимание два фактора:

- Първият е свързан с особеностите на българския политически процес и характерния за него подход при формиране на коалиционни управления след избори.
- Вторият фактор е свързан с влиянието на пандемията върху българската политика.

Българският опит с коалиционни правителства

Демократичният преход в България през първото десетилетие след 1989 година не създаде условия за формиране на коалиционни правителства. До началото на XXI век в България функционира една почти напълно двупартийна система. Дори някои анализатори я наричат двуполусна заради голямото противопоставяне между БСП като наследник на комунистическата партия от преди 1989 и СДС като партия обединяваща хората преди всичко на база на „антикомунизма“.

Този период приключи през 2001 година с появата на нов политически субект в българския политически живот – НДСВ. Тази партия, създадена от бившия цар Симеон Сакскобурготски успява да намали противопоставянето и налага политическа култура на повече диалог между партиите. НДСВ създава и първата реална управляваща коалиция заедно с ДПС в периода 2001 – 2005 година. Двете партии участват във второто коалиционно управление между 2005 и 2009 година заедно с БСП. По този начин се

поставят основите – правят се първите сравнително успешни опити на коалиционно управление в България.

През 2013 година БСП и ДПС създават правителство, което е наречено „експертно“ и е резултат от специфични български особености на политическата култура и развили се през годините практики на правене на политика в България. Това правителство управлява само една година

Следващите коалиционни правителства управляват в периода 2014 – 2021 година. При тях основната особеност е, че са доминирани от дясноцентристката партия ГЕРБ, а коалиционните партньори осигуряват мнозинство в парламента срещу по-скромно представителство в изпълнителната власт като генералната политическа линия е тази наложена от ГЕРБ.

Този български опит в коалиционното управление утвърждава две много важни тенденции в българската политика.

Първата е свързана с това, че при преговорния процес за съставяне на коалиционни правителства **водеща е не толкова програмата за управление, колкото разпределението на властовите позиции по всички нива** – от членовете на правителството, до най-ниските позиции в държавната администрация.

Втората тенденция е свързана със самите програми за управление. Българските партии постепенно за 30 години след 1989 отделят все по-малко внимание на предварително разписаните предизборни програми. **Самите партии в управлението рядко изпълняват своите предизборни програми и по тази причина българските граждани като избиратели постепенно спират да се интересуват от тях.**

В хода на преговорите за съставяне на правителство и за определяне на правителствената програма по-голяма роля играят изискванията за управление на България, които са резултат от политиката на европейските институции. Българските правителства в най-голяма степен се съобразяват в своята политика с европейските директиви. Една значителна част от

усиленията в управлението на държавата са концентрирани върху управлението на фондовете, които идват от Европейския съюз.

За сметка на първоначално съставяните програми за управление, на които не се обръща толкова внимание, в българската политическа традиция е по-характерен усиления диалог по време на самото управление, свързан с различни по-краткосрочни управленски решения.

Ролята на пандемията в българския политически и обществен живот и ролята на медиите

Темата за Ковид 19 стана актуална в България през януари и февруари 2020 година, най-вече благодарение на медиите и информацията, която те даваха за събитията в Китай. На българското общество, още преди появата на вируса в страната, беше внушено усещането за голяма заплаха.

По тази причина, когато с навлизането на вируса в Европа в България бяха наложени много крайни ограничения, българското общество в началото ги прие и нямаше недоверие относно решенията на кабинета и Националния оперативен щаб за борба с пандемията, който беше сформиран. Управляващата тогава дясна коалиция от ГЕРБ и крайно дясната формация „Обединени патриоти“ получи много сериозен кредит на доверие в ранната пролет на същата 2020 година. Българските медии продължаваха да слагат в своите новини особен акцент върху пандемията с редовни репортажи за високата смъртност в страни като Италия и САЩ.

Постепенно мерките започнаха да представляват все по-голям икономически и социален проблем. Все повече хора започнаха да недоволстват от ограниченията върху свободата на събиране и движение. В социалните мрежи започна все по-ожесточеното разпространяване на дезинформации, позоваване на конспиративни теории и др. Това в един момент излезе на още по-преден план в различни информационни сайтове и медии. Медиите дадоха трибуна на говорители, които критикуваха налаганите мерки и обясняваха, че са излишни,

отразявани бяха демонстрации на нарушаване на мерките, горене на медицински маски и др.

В социалните мрежи част от по-малките партии с патриотично и популистично говорене националистически формации от типа на партия „Възраждане“ подеха различни инициативи и протести във връзка с наложените мерки срещу Ковид-19. (сн. *III*

Възраждане)

В същото време България, както и много други страни от Източна Европа, не дадоха много жертви при първата вълна. С течение на времето и с отминаването на вълната преди началото на лятото, въпреки усилията на някои от основните медии в българското общество се наложи мнението, че мерките са били прекомерни.

Рязката промяна на обществените настроения катализира по повод действията на прокуратурата срещу президента на страната. Тъй като президентът е с много високо обществено доверие, а едновременно с това прокуратурата се разглежда от мнозинството българи като контролирана от мафията и олигархията, репресията срещу президента предизвика взрив от обществено недоволство. Пряко то не може да се свърже с пандемията, но социалните и икономическите проблеми на българите със сигурност са повлияли на хората, които излязоха да протестират.

В условията на голямо обществено напрежение през есента се разви следващата вълна на пандемията. Този път вече мутираният вирус нанесе много по-сериозни поражения и България бързо поведе класациите по заболяемост и смъртност. Но правителството вече нямаше нужния авторитет в обществото, за да наложи нови силни ограничения. В тези условия се появи нова линия на противопоставяне в обществото между хора, които се страхуват от вируса и искат повече ограничения, и такива, които имат проблем с

ограниченията по социални и икономически причини или като ограничения на личната им свобода.

В тези пандемични условия премина на практика целият период преди изборите. **Управляващата дясна коалиция събра доста негативи, но успя донякъде и да ограничи имиджовите щети заради конфликтите между хората на тема „за или против“ ограниченията“.** От голямо значение за това управляващите да не носят единствената вина за здравните проблеми бяха и **отразените в медиите противоречия**

между самите специалисти по заразни болести относно това какъв да бъде подходът, дали да има мерки и колко ограничаващи да бъдат.

Междувременно народни представители-лекари от левията решиха да се включат на терен и да подпомогнат

своите колеги медици (*проф. Георги Михайлов и д-р Илиян Тимчев, сн. БТВ*). Те се включиха като доброволци в различни болнични заведения в страната, където оказваха медицинска помощ на български граждани с Ковид-19.

Отражение на пандемията върху политическия процес в България

В резултат на мерките за ограничаване разпространението на болестта партиите силно редуцираха съществена част от традиционната си политическа дейност. Не се провеждаха масови мероприятия. Колективните партийни органи в масовия случай престанаха да заседават. Не всички успяха да организират провеждането на онлайн заседания. Рязко се ограничиха срещите на политици на национално и местно ниво с избиратели.

Това повлия особено неблагоприятно върху българската левица в лицето на Българската социалистическа партия. Огромният брой членове на БСП през всичките години са били важен актив и инструмент за прокарване и разширяване на влиянието чрез директно общуване с избирателите. БСП е най-демократичната партия в България и организационният и политическият живот е концентриран в заседанията на партийните органи на всички нива. **На практика за период от 6 месеца преди изборите през април ръководните органи на партията – Националният съвет и Конгреса не провеждат нито едно заседание. Минават без обсъждане важни въпроси като приемането на предизборната платформа и подреждането на листите с кандидати за народни представители.** В хода на предизборната кампания БСП няма възможност да проведе традиционните масови срещи с членове и симпатизанти и се губят възможностите за директен контакт с хората.

Пандемията рязко засили ролята на комуникацията през мобилни устройства, както и ролята на медиите и социалните мрежи в политическия процес. При липсата на възможност за директно общуване между хората и за срещи на живо между политици и избиратели медийните комуникационни канали станаха основни и придобиха още по-голямо влияние върху изборните резултати. **Провеждането на вътрешнопартиен, а и диалог между основните политически опоненти през медиите, изкриви и нанесе определени щети върху процеса на преговори за съставянето на кабинет.**

Бяха използвани различни подходи за водене на кампания. Участниците в изборите се срещаха предимно с малки групи избиратели и използваха подвижни агитационни щандове на обществени места, а големи предизборни събития бяха организирани най-вече в началото и в края на кампанията.

Първите избори през април и преговорите за управление след тях

Епидемичната вълна през първото тримесечие на 2021 година на практика завърши с края на предизборната кампания. Управляващите от ГЕРБ останаха първа политическа сила, но със сериозно ограничено влияние и без да са способни да съставят правителство.

Изненадващо като втора политическа сила излезе формацията на популярния певец и водещ Станислав Трифонов – „Има такъв народ“. Характерно за нея през целия период на пандемията е твърдата позиция против мерките и ограниченията. БСП остана на трето място като инкасира за 4 години загуба на повече гласове и влияние от тези, които загуби ГЕРБ.

В създадената нова ситуация от ПП „Има такъв народ“ обществото и политическите сили очакваха да вземе инициатива за съставяне на правителство. ГЕРБ като първа сила по право получи първия мандат за правителство, но веднага го върнаха на президента и съгласно процедурата мандатът беше даден на ИТН.

В разрез с всички обществени очаквания ИТН също върнаха мандата и отказаха дори да опитат да съставят правителство. Причините за това могат да бъдат търсени в няколко посоки. В различни среди и само донякъде в медиите се появи и идеята, че по някакъв непубличен начин ИТН са свързани не толкова с управляващите от ГЕРБ, колкото с либералната формация ДПС. Въпреки че формално не управлява от 2009 година ДПС представлява интересите на сериозни икономически субекти и според господстващата представа в българското общество реално има огромно влияние върху управлението. На тази база една от хипотезите за отказа на ИТН да състави правителство се свързва с желанието на ДПС такова правителство да няма.

Втората не толкова конспиративна и далеч по-логична хипотеза за отказа на ИТН да състави правителство е свързана с обстоятелството, че лидерите на партията са изненадани от високия си резултат, не са подготвени да управляват, а и при евентуални нови избори могат да получат още по-висок резултат, както се и случи в последствие.

Тъй като изборите през април бяха организирани от управляващите от ГЕРБ, а те са вече 10 години обвинявани, че с редица изборни нарушения подобряват своя резултат, и трите нови политически субекти в парламента, „партиите на промяната“, ИТН, ДБ и Изправи се! Ние идваме! предпочитаха да се проведат още едни избори. Съгласно конституцията на България, когато парламентът не може да излъчи правителство, президентът го разпуска и назначава служебно правителство, което провежда изборите. Целта на трите нови партии е

именно такава правителство да организира избори и те да са по-честни от тези, които организира ГЕРБ.

Третият мандат и БСП

В тази ситуация Българската социалистическа партия получи третия и последен мандат за съставяне на правителство. Ръководството на партията имаше огромно желание да проведе преговори и да ги завърши с успех, но още преди връчването на мандата на БСП останалите политически сили бяха заявили, че няма да участват в преговори за съставяне на правителство, а искат нови избори. Съдбата на третия мандат на БСП на практика беше предрешена.

В същото време в новия парламент, който очевидно щеше да има кратък живот, партиите започнаха предизборно политическо говорене и ограничиха до минимум конструктивния диалог и законодателните решения, които можеха да се вземат за обществото и биха били полезни. На практика, парламентът прие най-вече промяна в изборния кодекс с идеята следващите избори да са по-честни.

Другата основна тема за изборния през април парламент беше съдебната реформа и необходимостта да се ограничи властта на главния прокурор и предишното управление на ГЕРБ в съдебната власт. **Може да се каже, че темата за пандемията през април 2021 година изобщо отсъстваше от дневния ред на българските политици.**

Взимайки третия мандат БСП все пак призова другите политически сили към разговори и като един от сериозните аргументи за намерението да се състави правителство макар и временно беше именно пандемията. БСП предлагаше съставяне на правителство с по-кратък хоризонт за решаване на някои текущи социални проблеми, породени от пандемията, както и за извършване на подготовка за следващата Ковид вълна. Но това не промени позицията на другите политически сили, които вече бяха взели курс към нови, предсрочни избори.

Кампанията за изборите през юли

След връщане на третия мандат от БСП президентът назначи служебно правителство и започна подготовката за изборите. В този период темата за ковид и пандемията съвсем излезе от дневния ред на политиците в България. Българските медии даваха информация за усилената ваксинация в Западна Европа и в САЩ. Цитираха обещания на политици, че много скоро с общата ваксинация ще паднат и всички ограничения. В същото време броя на заразени и болни в България намаляваше. Започна да спада и желанието за ваксинация. Едновременно с това продължиха дебатите около безопасността на ваксините. Започнаха дебатите и около тяхната ефективност, въпреки че те в този период не бяха извеждани като водещи.

На практика в кампанията в България се наложи усещането, че пандемията вече е отминала, че трябва само да се преодолеят социалните и икономически последици и българската, както и световната икономика бързо ще преодолеят пандемичната криза.

В същото време новата политическа сила ИТН, която и спечели изборите през юли, продължаваше да развива тезата, че мерките срещу ковид са неправилни, неподходящи и неефективни. Но ролята на тази политическа линия за успеха на ИТН на изборите през юли не бива да се надценява.

Преговорите за правителство след изборите през юли

На юлските избори за първи път след 2007 година ГЕРБ не бяха първа политическа сила в България. Макар и с малко ИТН успя да излезе напред. БСП отново остана трета политическа сила. Партиите на промяната ИТН, ДБ и ИСМВ заедно с БСП имаха общо над 120 мандата в парламента и възможност да формират мнозинство, което да подкрепи правителство. През първата половина на 2021 година и особено в предизборната кампания „партиите на промяната“ атакуваха БСП като „партия на статуквото“ предвид факта, че БСП е най-старата политическа сила в страната. Но постепенно тонът към БСП се промени особено след летните избори.

Но този път отново ИТН изненада с поведението си макар и да избра съвсем различен подход. Още на другия ден след вота, когато стана ясно, че са първи и ще получат първия мандат за съставяне на правителство от ИТН предложиха състав на кабинет само от техни членове и експерти, въпреки че имаха едва половината от необходимите в парламента гласове за избиране на правителство.

Така отново съгласно описаната по-горе българска традиция водещи в преговорния процес за съставяне на правителство се оказаха лицата, а не програмата на съответната политическа сила. Отказът на другите партии да подкрепят така предложеното от ИТН правителство беше обоснован именно като отказ да подкрепят някои от кандидатите за министри в така предложенния кабинет и особено кандидата за министър председател.

Отказът на другите партии да подкрепят правителство на ИТН от своя страна предизвика заявката на ИТН, че няма да подкрепят правителство с мандата на друга политическа сила и остават в опозиция. Така на практика още при първия мандат отново беше предопределено, че правителство няма да се състави и ще се стигне до следващи избори.

След като ИТН върнаха мандата, съгласно конституционната процедура ГЕРБ получи втория манда, а след като и те го върнаха третият беше даден на БСП като БСП беше единствената политическа сила, която прояви инициатива и желание да реализира мандата и да състави правителство. Отново разговорите за бъдещ кабинет бяха водени по-скоро пред медиите, отколкото на официални срещи и форуми. Лидерът на Има такъв народ Станислав Трифонов предпочиташе да се изявява в социалната мрежа Фейсбук, а неговият заместник Тошко Йоданов – избра Туитър.

БСП в преговорния процес

След вторите за годината избори през юли БСП демонстрира още по-голяма воля за съставяне на правителство като дори взе инициативата в свои ръце. Без да коментира

първоначално състава на предложеното от **ИТН правителство БСП** влезе в преговори за програмата на следващото управление, с което пък показва стремеж да излезе от досегашната коалиционна традиция в България и да обсъжда първо програма, а след това лица.

Левицата започна да търси разговор за политики, за решения, които да са донякъде компромисни, но да обединят разнородните политически сили. Предвид факта, че партиите се обединяват най-вече, за да предотвратят връщането на ГЕРБ на власт, основните теми в преговорния процес са свързани със съдебната реформа и ограничаване влиянието на ГЕРБ и ДПС в съдебната власт.

Разбира се, като социалистическа партия БСП поставя акцент върху някои икономически въпроси, по които иска да изчисти различията си с другите десни партии. Става въпрос преди всичко за данъчната политика, където БСП иска прогресивно облагане за по-високите доходи, както и за различия по отношение управлението на държавната собственост и концесионирането.

В преговорите БСП поставя акцент и върху социалната политика като се бори за подкрепа на младите семейства, както и аз преизчисляване на пенсиите, тъй като пенсионерите са хората с най-ниски доходи в България и БСП традиционно е обърната към техните проблеми. Значителна част от избирателите на БСП са в пенсионна възраст, въпреки че поне 60 или 70 % от пенсионерите в България не гласуват за БСП.

Темата за пандемията в преговорния процес и усилията на БСП

Определящо за мястото на темата за Ковид-19 в преговорите, както след изборите през април, така и тези през юли, е общото очакване, че пандемията е преминала и след ваксинацията светът, както и България ще се върнат към „нормализация“ – към начина на живот от преди пандемията.

От тази гледна точка в хода на преговорите за съставяне на правителство представителите на БСП акцентират повече върху краткосрочните мерки за преодоляване на последствията от пандемията, а не толкова върху усилията в борбата с болестта и заразяването.

БСП заема позиции в подкрепа реализирането на мерки на държавата за компенсации на засегнатите от ограничителните мерки малки и средни предприятия, както и на хората, които губят работата си, когато има ограничения – заети в туристическия бизнес, в ресторантьорството и други подобни в сектора на услугите.

По отношение на пандемията като здравен проблем в хода на преговорния процес се обръща твърде малко внимание, както от страна на БСП, така и на другите партии. С изключение на ИТН, въпреки че всички партии са критични към здравната политика на предишните и дори на служебните правителства, назначени от президента Радев, като цяло се избягват заемането на твърди позиции. **Политическите сили, включително и БСП, се въздържат да влязат в конфликт с някоя от двете оформили се обществени групи за и против сериозни ограничения в събирането и придвижването на хора.**

Особено чувствителна в България е темата за образованието в условията на пандемия и дебатът за това дали учебният процес трябва да е присъствен или дистанционен. Всички политически сили са единодушни, че дистанционното обучение влияе отрицателно на качеството на образованието, но едновременно с това съзнават и, че много учители и родители имат опасения във връзка с ковид и са против присъствените занятия. Както и други политически сили БСП се въздържа да вземе страна в този спор и да влезе в конфликт с всяка една от групите.

В България здравеопазването е скъпо и неефективно. Много хора нямат достъп до лекарска помощ или тя им е твърде скъпа, тъй като в болниците за определени процедури се доплаща, а понякога се купуват или плащат и консумативи от пациентите. Страната е с най-висока смъртност и най-лоши здравни показатели в цяла Европа. **От тази гледна точка**

проблемите свързани с пандемията по-скоро се наслагват върху другите проблеми в здравеопазването и влошават и без това нерадостната картина.

През годините БСП полага усилия да търси решения в тази посока. Като лява партия се стреми да ограничи влиянието на пазарните механизми в сектора и да формулира реформа в тази посока. Но досега партията не е изработила ясно решение на проблема и в програмните и документи по темата здравеопазване текстовете са повече лозунги, отколкото реални предложения за решение.

Един от проблемите, който е общ за здравната политика на партията, се проявява особено силно от началото на пандемията – разногласията между различните здравни специалисти. Политиката на БСП в сектор „Здравеопазване“ се формира с участието най-вече на лекари. Върху техните идеи влияние оказват позициите, които заемат като ръководители или лекари на по-ниски нива в държавни или частни болници. Те имат различни възгледи за здравеопазването и трудно стигат до общи и приемливи за всички решения, които и да са подходящи за социалистическа партия, каквато е БСП.

По отношение на политиката за справяне с пандемията този проблем допълнително се усложнява, тъй като лекарите специалисти по заразни и паразитни болести дори в рамките само на БСП имат доста различни експертни мнения по широк кръг от въпроси, включително и по теми като ограничителните мерки и носенето на маски. В България се спори доста и относно качеството на ваксините и смисъла на ваксинирането. Липсата на доверие в системата и в лекарите, както и спорните резултати от действието на ваксините, които не предотвратиха никъде новата вълна на пандемията, поставят под съмнение ваксинационния процес.

Като политическа сила със спадащо през тази година доверие БСП се въздържа от заемане на категорична позиция по един или друг въпрос свързан с пандемията, защото това носи негативи, а в същото време няма гаранция, че една или друга политика за справяне с пандемията може да бъде по-успешна. Трудности в битката с

ковид изпитват дори доста по-големи и силни държави от България, с много по-добре организирани здравни системи.

От своя страна други леви формации (каквато е АБВ), които се явяват през последните две кампании заедно с българската левица, извадиха на преден план говорители – отявлени критици на наложените мерки за справяне с Ковид-19. Пример за това е най-популярния говорител по темата с пандемията инфекционистът доц. Атанас Мангъров (*доц. Атанас Мангъров, сн. АБВ*), който е свързан с партия АБВ и един от основните критици на наложените мерки още в началото на пандемията.

През цялото време Българската социалистическа партия е заемала позицията, че има нужда от много сериозна реформа на българското здравеопазване без да е дефинирала точно съдържанието на тази реформа. Партията на практика е много далеч от влиянието сред избирателите, което да и даде възможност да реализира своите идеи за такава реформа в управлението. Нещо повече, в българският парламент в последните дори над 20 години мнозинство имат политически сили, които виждат развитието на здравния сектор в обратната на БСП посока – към засилване на ролята на частните субекти, частни болници, частни здравни каси. По тази причина и партията не отделя нужното политическо внимание за изчистване на темата и формулиране на ясна визия за здравната реформа. Идеите за промяна са концентрирани около лозунга, че болниците не трябва да са търговски дружества. Последното изисква много ясна разписана и дълбока реформа в сектора, каквато на този етап БСП не предлага.

Политическият процес в България и усилията за формиране на правителства след изборите през пролетта и лятото **до голяма степен игнорираха темата за пандемията и усилията за справяне с нея**. Основните политически сили, включително и БСП, почти не се изкушават да използват темата дори за популистско говорене. Причината за това „въздържание“ е липсата до този момент на успешен европейски и световен опит в

справянето с пандемията. **По тази причина българският политически елит не може да използва своя традиционен прием за вземане на политически решения – тяхното копиране отвън.**

Като основна политическа сила в лявото пространство **БСП е силно ангажирана с темата за борбата с пандемията, но предложенията за решения на партията са концентрирани най-вече около справяне с негативните социални и икономически последици от пандемията, а не толкова с ясни и конкретни идеи за борба с болестта и заразяването.** БСП, бидейки и в опозиция, се въздържа от крайни критики срещу управляващите на тема за Ковид-19, тъй като не предлага решения, които да могат да гарантират тайно друг резултат.

Още в началото на 2020 година основните български телевизии, както и други електронни и печатни издания подготвиха българската публика за предстоящото идване на вируса с редовни и подробни новини за ситуацията в Китай. Те успяха да използват пристигането на вируса в Европа за допълнително засилване на напрежението в обществото и още преди в България да има дори един болен в българските граждани беше създадено впечатлението, че идва много сериозна заплаха.

На тази база първите крайни мерки на правителството през пролетта на 2020 година бяха приети съвсем естествено от българските граждани. Този период се оказа още по-благодатен за медиите, тъй като създадения Национален оперативен щаб (НОЩ) даваше ежедневни пресконференции в най-гледаното време, които особено в началото концентрираха голямо обществено внимание. Пандемията повиши интереса към медиите и едновременно с това ги облекчи откъм събиране на материал за медийното съдържание. Но негативните социално-икономически и дори психически ефекти от пандемията постепенно доведоха до отблъскване на част от зрителите и читателите, потребителите на информация, свързана с пандемията.

Едновременно с това още след първите ограничителни мерки и първите негативни ефекти от идването на заразата в България рязко се засилиха медийните събития, коментари и публикации, които отричаха съществуването на глобален здравен проблем. Малкото заразени и ниската смъртност в България при първата вълна рязко увеличилия влиянието в обществото на тази гледна точка и респективно на медиите, които я лансираха. Логично

започна да намалява доверието в най-големите национални медии, които наблягаха на гледната точка на правителството и се опитваха да убедят българските граждани, че има голяма опасност и всички мерки трябва да бъдат спазвани.

Тези обществени настроения добре се вписаха в общото недоверие на българските граждани в държавата и политиците, в здравната система. **Не трябва да подценяваме и факта, че България е на едно от последните места в класациите по свобода на словото.** До миналата година за мнозина българи това беше просто статистика, но с развитието на ковид кризата в тях все повече се затвърждаваше убеждението, че са системно лъгани и манипулирани.

Когато през есента на 2020 година следващата вълна вече представляваше реална заплаха, далеч по-голяма и смъртоносна, гражданите реагираха негативно не само на правителствените мерки, но и на съобщенията от медиите за броя заразени и починали. Факт е, че някои медии още при първата вълна взеха мерки, за да не „дразнят“ със скриване на информация като например за това, че починали от ковид имат и съпътстващи заболявания. Но в българското общество и в момента продължава да битува мнението, че част от информацията, която се подава официално от медиите е манипулирана, ако не от самите тях, то от институциите, които им ги предоставят.

Междувременно ролята на медиите по отношение на пандемията с Ковид-19 и политическия процес беше съществена. Те се явиха като основен, даже единствен посредник при разговорите между отделните политически сили, което донякъде изкривяваше процеса на комуникация и изясняване на основните послания. Не може да бъде подминат факта, че съвременните медии по-често заемат страна в публичния дебат, отколкото да осигуряват нормална среда, където да се срещат различните гледни точки и да има сблъсък на тези.

През 2021 година по необходимост медиите трябваше да дадат гласност на посланията най-малкото на основните политически сили, които се бориха за доверието на гражданите на три парламентарни и един президентски избор. Част от политическите сили се въздържаха от популисткото използване на темата за пандемията в кампанията, но по необходимост тя

присъстваше. Медиите в България донякъде ограничиха поставянето под съмнение в публичното пространство по темата за съществуването на вируса и пандемията, но нямаше как да не дадат гласност на различните гледни точки за необходимите мерки и тяхната адекватност. Публичните спорове на политиците за това какви управленски решения трябва да се дадат на пандемията допълнително объркаха и обезвериха гражданите, както и намалиха доверието им в институциите.

В същото време България продължава да е една от страните в Европа с най-малък брой ваксинирани граждани. За съжаление основните лидери на политически партии и говорители не говорят за ваксините, защото не искат да рискуват и да загубят гласовете на българските граждани, които отказват да се ваксинират. Политиците, които публично са обявили, че са ваксинирани са президентът Румен Радев, лидерът на ИТН Станислав Трифонов и лидерът на ГЕРБ Бойко Борисов, който дори сложи бадж на фейсбук профила си. Въпреки това като че ли личните примери някак остават леко назад от цялостното политическо говорене.

След като БСП получи за втори път възможността да предложи кабинет, нейният председател обяви първо пред медиите какви условия ще постави при предстоящи преговори с другите партии. Това разбира се не се прие много добре от останалите участници в политическите процеси.

По време на кампанията, свързана с коронавируса, усещането в голяма част от българските граждани, предавано през медиите беше, че ваксинацията е едва ли не вид принуда, че се приема като налагане на нечия воля и ограничава гражданските права. Това усещане и даването на трибуна на изявени “антиваксъри” оказа огромно влияние върху желанието на голяма част от българското общество да се съобразява с наложените мерки.

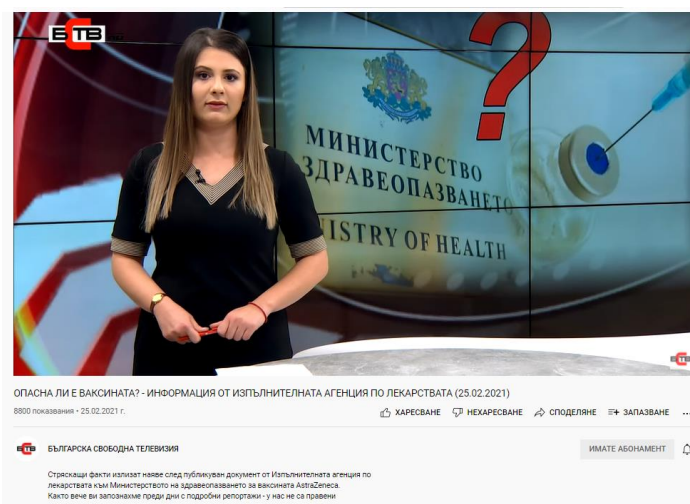
За съжаление голяма роля в разколебането на хората от ваксините и то на хора в рисковата възраст (над 60 години), изигра Българска свободна телевизия - част от медийния пул на социалистическата партия в България. Тя излезе с редица репортажи, които внушаваха съмнения относно ваксините.

„У нас не са правени проучвания и изследвания на ваксините срещу коронавируса най-вече за масовата, която се поставя – Астра Зенека?“

Цитат от репортажа на БСТВ.

„Голяма част от приелите спасителните дози се оплакват от тежки странични ефекти.“ Цитат от репортажа на БСТВ.

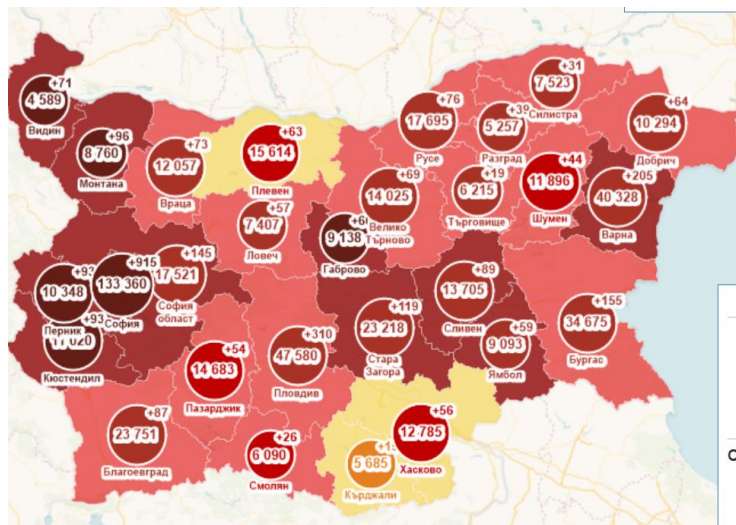
Репортажът, озаглавен “Опасна ли е ваксината? Информация от Изпълнителната агенция по лекарствата” е с дата 25 февруари и все още стои на видно място в сайта на БСТВ. Внушава се, че “стряскащите факти” се съдържат в публикуваната официална листовка на продукта, в която, както и при останалите ваксини, са описани

възможните нежелани реакции. Същевременно на 26 февруари председателят на БСП Корнелия Нинова внесе в Народното събрание проект на решение българското правителство да започне двустранни разговори за доставка на руската ваксина Спутник V. Тя се мотивира, че у нас има много желаещи да се ваксинират, а ваксините не стигат.

В партийната телевизия на социалистите често беше давана трибуна на говорители с активно говорене против ваксинирането, като доц. Атанас Мангъргов. Всичко това в последствие влизаше в емисиите новини на телевизията и тезите им бяха повтаряни многократно.

Междувременно Европейската комисия публикува докладите на Facebook, Twitter, TikTok, Microsoft и Google относно мерките, предприети срещу дезинформацията във връзка с коронавируса. Макар и рядко, доста потребители в социалната мрежа Facebook в България, си поставиха профилни рамки за ваксините, промотирани през април с цел да се насърчат хората да се ваксинират. Ограничаването на фалшивата информация по повод коронавируса имаше своя ефект.

На 14 ноември 2021 г. българските граждани имаха възможност да гласуват за президент, както и да изберат народните представители в 47-то Народно събрание.

Въпреки, че с всеки изминал ден се увеличават диагностицираните с Ковид-19 (*сн. Map of COVID-19 cases in Bulgaria*) български граждани и натискът върху здравната система става по-голям, отново темата не присъства в говоренето на основните политически партии и кандидати.

ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ 2021: ПОЛИТИЧЕСКИ ПОСЛАНИЯ, ЛОЗУНГИ И КОМУНИКАЦИОННИ ВЪЗМОЖНОСТИ

Изготвил: д-р Стоянка Балова

Интензивният обмен на информация и нарастващите възможности на интернет, до известна степен детерминират новите реторически практики, които се проявяват в онлайн пространството. Тези нови възможности все повече навлизат в политическата сфера и категорично може да се каже, че променят облика на стандартното водене на предизборна кампания. Идеите на кандидатите, тяхната визуализация и текстова аргументация стават бързо достъпни сред широк кръг от хора, които от своя страна разпространяват посланията, докато информацията не достигне до впечатляващ брой потребители на глобалната мрежа.

Онлайн пространството и динамичното му развитие предполагат преосмисляне на политическата реторика и в частност предизборната политическа реторика през последните години. Допускането е, че предизборната политическа реторика от изкуството за убеждаването в контекста на публичните и медийните изяви на кандидатите се ориентира към практико-приложните измерения, като реторичните техники и инструменти се адаптират към новите канали на комуникацията (социални мрежи, виртуални групи, форуми и блогове).¹

Социалните мрежи осигуряват бърза и леснодостъпна комуникация между милиони хора, но могат да бъдат използвани и за достигането до определена целева аудитория. Стартирани като канал за трансфер на информация, те се превръщат бързо в средишна точка на социално взаимодействие, предоставяйки възможности, които никой друг информационен канал не може да предложи.

Статията показва основни тенденции по отношение посланията и лозунгите на водещите политически партии и коалиции, както и анализ на възможностите на използваните от тях техники и комуникационни стратегии във виртуалното пространство в рамките на двете

¹ <https://rhetoric.bg/виртуална-политическа-комуникация-в>

предизборни кампании за парламентарни избори 2021 г. – тези през април и юли. Корпусът от вербални и визуални послания включва постове в социалните мрежи, лайв стрийм видеа и предизборни агитационни материали.

Методическата рамка на изследваните обекти е направена на базата на предварителните социологически проучвания преди двата избора. По предварителни данни на социологическите агенции от края на март 2021 г. с възможност за участие в 45-тото Народно събрание бяха Коалицията ГЕРБ-СДС, която тогава запази лидерската си позиция. БСП бе поставена на втора позиция с малко дистанция от своя основен опонент. На трето място бе определена партията „Има такъв народ“, четвърто - ДПС. Демократична България бе сочен за петия сигурен участник в 45-тото Народно събрание, а „Изправи се! Мутри вън!“ и ВМРО бяха определяни също за потенциални партии, които ще преминат бариерата.²

Овен гореизброените, при извънредните парламентарни избори проучванията сочеха близки до прага от 4% формацията „Българско лято“, ПП „Възраждане“ и „Българските патриоти“.³ Изследването на техниките и инструментите за убеждаване във виртуалното пространство ще бъде преплетено с конкретни примери и вербални изяви, използвани от тези формации, които бяха определяни като потенциални участници в двата парламента.

Комуникационни стратегии и инструменти за въздействие във виртуална среда

В този раздел ще бъдат разгледани някои актуални инструменти и възможности за въздействие през интернет, които бяха използвани от кандидатите за народни представители и партиите, определяни от социологическите проучвания като възможни да преминат прага от 4% и да влезнат в 45-тото и 46-тото Народно събрание.

С оглед на настоящото изследване е необходимо да бъдат изведени някои теоретични обосновки за политическата реторика, нейното значение и приложение.

Нели Стефанова разглежда традиционното схващане за понятието политическа реторика, като го определя като клон на реторическата наука, който изследва идеите, реторическите средства и аргументативните модели, които обслужват политическата комуникация и играят важна роля при нейния анализ. Стефанова обяснява още термина като съотношение

² (Тренд, 2021) март

³ (Тренд, 2021) юли

между две отделни понятия – политика и реторика, а именно умение за управление на обществото и науката, изучаваща теорията и практиката на ораторското изкуство.⁴ Нещо повече. Политическото красноречие може да се определи като **неразделен сегмент на публичното управление и обществената дейност на човека.**

В най-широк смисъл може да се каже, че политическата реторика включва „всички ораторски изяви на политици, държавници, лидери на партии, на граждани, които са ангажирани с политическата дейност“⁵. Тези изяви могат да бъдат в устна или писмена форма, като съществуват различни ораторски жанрове, които могат да бъдат определени като инструмент за огласяване на идеи, послания, идеологии в политическия процес.

Донка Александрова пише за политическата реторика като стратегическо символично действие, което е насочено към обществото и има за цел да се обсъдят жизненоважни теми. Александрова посочва още, че за да бъде поднесено на обществото, изказването на политика се планира предварително, като се прави подбор за съответния речев акт. Нещо повече, политическата реторика възниква в конкретна ситуация и се оформя така, че да въздейства върху определена аудитория, което може да бъде директно, на живо или опосредствано, чрез някакъв комуникационен канал.⁶

На следващо място следва да се направи уточнение относно контекста на провеждането на предизборна кампания. Важно е да се отчете, че редовните парламентарни избори бяха първите такива, проведени в условията на пандемия. Дори в средата на горещата фаза бяха наложени нови противоепидемични мерки, които не позволяваха събирането на хора, дори на отворени пространства. Именно тези ограничения и липсата на възможност за комуникация „лице в лице“ направиха социалните мрежи и електронните медии основни инструменти и среда за комуникация между политици и граждани.

Използването на социалните мрежи като инструмент за убеждение безспорно се явява едно от най-мощните оръжия за направление на поведението на големи групи от хора. Социалните мрежи са изключително удобен канал за внушения и разпространения на информация. През тях е възможно да се мултиплицират и манипулират всякакви послания.

⁴ Стефанова, Нели, *Кратък терминологичен справочник по обща и политическа реторика*, София: УИ „Св.Климент Охридски“, 2015, с.213

⁵ Мавродиева, Иванка, *Политическа реторика в България: от митингите до web 2.0 (1989 – 2012)*. София: Издателство „Парадигма“, 2012, с. 40.

⁶ Александрова, Донка, *Метаморфози на реториката през XX век*. София: УИ „Св.Климент Охридски“, 2013 г., с.308

Реализирането на подобни похвати се осъществява чрез различните техники и инструменти, които мрежата предлага.

В рамките на предизборните кампании станахме свидетели на два типа политическо говорене. Най-общо можем да разделим комуникационните стратегии на политическите формации на две – на първо място ГЕРБ (и СДС), които близо 10 години в изпълнителната власт организираха **основните си тези около успехите на управлението им** – построените пътища, повишаването на доходите и справянето със здравната криза и на следващо място, всички останали партии, при които **основна стратегия бе залагането на „анти ГЕРБ“ реторика**. Ако можем да потърсим прилика между така очертаните две комуникационни стратегии, то **и при двете можем ясно да открием залитането към популизма**. При все по-ниското доверие към политическата система, намалелите доходи следствие от здравната криза, ниската политическа култура от страна на средностатистическия гражданин, най-лесният начин на политическите партии да се харесат на избирателите е да обещаят повече, отколкото могат да изпълнят.

Основната техника, чрез която специализираните екипи, ангажирани професионално с предизборната кампания използват за въвличането в дискусии по различни теми бе **използването на тролове**. Терминът „трол“ е възникнал с развитието на глобалната мрежа и се използва в интернет като жаргон за човек, който демонстрира неуважение към друг потребител на мрежата, посредством инициране на спорове или публикуване на провокативно съдържание, което често е извън обсъжданата тема.

Изследвайки реторическите техники на троловете в България, Яна Филипова прави разграничение между две определения за явлениято „трол“. На първо място авторът го определя като „потребител с негативно поведение в онлайн средата, който се опитва да развали онлайн дискусия или дебат, като най-често го прави за собствено удоволствие“⁷. Другият профил на трола се проявява най-често в политически или бизнес контекст. Филипова определя тези хора като реални, но „използващи няколко на брой фалшиви самоличности, които целят да менажират общественото мнение онлайн, като

⁷ Яна Филипова, 2015

пропагандират неофициално идеите или да дискредитират опонентите, организацията, която ги е наела“ (пак там). Този вид коментатори са най-често платени и се използват като вредители на репутацията, които упражняват реториката си за изграждане или рушене на имидж според поставените им предварително условия. Използването на втория вид тролове безспорно бе сред водещите техники на комуникация от страна на политическите субекти в рамките на кампаниите за парламентарните избори.

Една от най-неприемливите тактики, използвани от политическите формации и реализирани чрез комуникация през фалшивите самоличности е „играта“ със страховете на хората. Примерите се простираха в доста широк спектър – от невъзможността за справяне с корона кризата през спирането на ремонти на главни пътища в страната, до неспособност при усвояване на евросредства. Още през 2020 г. беше ясно, че справянето с пандемията ще бъде сред основните теми в предизборната кампания през 2021 г., но словесното противоборство през нея би трябвало да е базирано на факти, емпатия и реални решения, а не на манипулация и експлоатация на човешките страхове.

Друг инструмент за комуникация в социалните мрежи, който в последните години се наложи все повече в политическата сфера е **т.нар. „лайф стрийм“**. Словосъчетанието идва от английските думи „live” – на живо и “stream”- поток и представлява „поточно предаване на цифрови данни (като аудио или видео материал), които се доставят непрекъснато и обикновено са предназначени за незабавна обработка или възпроизвеждане“⁸. Лайф стрийм е възможен за реализация, както от лични потребителски профили, така и от страници в социалната мрежа Facebook. Две са опциите за заснемането на видео в реално време – първата е чрез директно заснемане през мрежата, а вторият, който все по-често бива използван в политическата сфера е чрез използване на специализиран софтуер за стрийминг. Видеата на живо са достъпни за зрители със или без акаунт във Фейсбук. Тези без акаунт имат достъп до стрийм потока директно чрез URL адреса или могат да го гледат на живо, вграден в конкретен уебсайт или блог.⁹

⁸ Merriam webmaster, 2018

⁹ Facebook, Business help center

Ако преди време инструментът предоставяше възможност за разпространение на послания чрез видеозаснемане само в реално време, то в последните месеци вече е налична възможност за заснемане на видеото предварително и чрез подходящите настройки да бъде насрочено за публикуване в определен ден и час. Тогава то ще бъде излъчено, без на крайния потребител да стане ясно, че видеото не се излъчва директно в момента. Тази опция е налична чрез „Schedule a Live Video”, като има възможност видеото да бъде планирано за предаване „на живо“ до една седмица предварително. Този начин на разпространение на послания е предпочитан сред политическите субекти, тъй като инструментът дава възможност предварително да информира аудиторията на съответния профил или страница за предстоящото излъчване чрез изпращане на нотификация (известие). Когато се насрочи предстоящо излъчване „на живо“ автоматично се създават две публикации – първата уведомява последователите за предстоящото излъчване и потребителите, които видят публикацията могат да кликнат върху „Получаване на напомняне“, за да получат еднократно известие за напомняне малко преди началото на предаването; втората е за публикация „на живо“ – в планирания час на излъчване, видеото се публикува автоматично. Хората, изразили интерес чрез съобщението, получават известие, което ги насочва към излъчването.

Това комуникационно средство има и още едно предимство. Освен, че може да бъде гледано в реално време, то остава след това като видеоклип, който може да бъде преглеждан повторно.

В рамките на предизборните кампании възможностите на този инструмент бяха използвани от повечето от разглежданите политически формации, но с конкретни примери ще илюстрираме само тези, които приоритетно залагаха на него.

Станал нарицателен с използването на този инструмент е бившият премиер Бойко Борисов, който в рамките на своето управление „инспектираше“ различни обекти в страната, шофирайки джипа си. ПП „ГЕРБ“ е сред най-активните формации, които ежедневно се възползват от възможностите на излъчванията „на живо“. Водеща тенденция в рамките на кампаниите бе демонстрирането на близостта на лидера им Борисов до гражданите. В реториката този похват е известен като „механизъм на идентификация“, който в политическата реторика Нели Стефанова го определя като симулативен¹⁰. Авторът допълва

¹⁰ Нели Стефанова, 2015

още, че „идентификацията може да има различен характер... а в реторическото общуване използването на „общ език“ може да се окаже ключов фактор за успешната идентификация на оратора с аудиторията“¹¹

Друг политически субект, използващ активно „лайф стрийм“ в кампанията бе „Демократична България“. В рамките и на двете предизборни кампании, формацията бе един от най-активните комуникатори в социалната мрежа Facebook, като предаваше редица включвания „на живо“ по различни теми – клипове за агитация за гласуване, видео коментари на водещи кандидати във връзка с актуални проблеми, участия в телевизионни формати, реализиране на нарочни дискусии и предизборни форуми. Лозунгът, на който формацията заложи на изборите през април бе „България може повече“. Именно това послание коалицията залага и в уводните думи на своя манифест. На изборите през месец юли, формацията сменя лозунга си, като го прави по-конкретен – „Свобода. Законност. Модернизация.“ Изборът на думите пряко кореспондира с лозунгите, по време на протестите през лятото на 2020 г., като по този начин, макар и не директно формацията се олицетворява като „партията на протеста“, каквато и бе определяна в краткия живот на 45-тия парламент. Лозунгът звучи като негативна оценка на постигнатото дотук и на темповете, с които България се движи, откакто членува в Европейския съюз: „Свободата, законността и модернизацията ще отприщят потенциала на нашата родина. Това е разбирането ни за дълг и патриотизъм. Нашата България е Демократична България“, посочват от обединението.

С активна кампания във виртуалното пространство бе и формацията на Васил Божков – „Българско лято“. По обективни причини и липсата на възможност за комуникация „лице в лице“ основната връзка с гражданите от страна на Божков се реализираше в социалните мрежи. Основният инструмент бе именно видеозаснемането. Различното тук е, че формацията използваше и предварително заснети видеа, които разпространяваха в мрежата с различни цели – от запознаване с кандидатите на движението, през визуализация и предложения за решения на конкретни наболели проблеми в различни градове в страната, до питания към отговорните институции, промотиране на спортни изяви с конкретна кауза и реализация на виртуални дискусии. Платформата използваше активно и още един

¹¹ Пак там

инструмент на мрежата, който позволява моделиране на аудиторията в социалните мрежи. Чрез налагане на конкретни послания бяха създадени **виртуални общности** чрез използването на хаштагове (#). Модерни в най-ново виртуално време в българската действителност станаха хаштаговете, или на български език “ключови думи”, “етикети”, които обединяват около себе си събития, каузи, публикации, новини и информация. С тях се **маркира определено съдържание в интернет публикациите**, което може да се обособи като признак на еднородност по отношение на аудиторията и обединяване на интереси на различни потребители. Основни маркери на гражданската платформа бяха посланията #БъдетеЗдрави, #БъдетеСмели и #СправедливостЗаВсеки. Facebook hashtag е маркер, който позволява на потребителите да кликват върху „таг“ под формата на ключова дума, за да видят какво казват другите потребители по темата, белязана с този конкретен етикет.

Мая Манолова също бе сред най-активните участници във виртуалното пространство чрез предаване „на живо“ в рамките на двете предизборни кампании. Основна стратегия, на която тя заложи бе промотирането на прозрачност в работата ѝ чрез монологични изяви в различни краища на страната. Манолова продължава да използва инструментът и като народен представител, като редовно споделя с виртуалната аудитория своето мнение по актуални въпроси – във връзка с актуализацията на пенсиите, дебатите по съставяне на правителство и т.н. По отношение на лозунгите, самото име на формацията на Манолова имаше ролята на слоган – „Изправи се! Мутри вън!“

Във виртуална среда канонът оратор-реч-аудитория остава валиден в пълна сила, виртуалните оратори обаче трябва да си поставят за цел да намерят и приложат **ефективни методи за въздействие върху аудиторията**. Спазвайки традициите, обхватът на виртуалната реторика се простира от привличане и задържане на вниманието на аудиторията, прилагане на методи за аргументация в комбинация от вербални и визуални кодове, но отива отвъд физическите данни на оратора за предаване на желаното съобщение, като включва и софтуерни програми за създаване на ораторски „продукт“, последвани от ретранслиране на ораторските изяви, както и тяхното съхранение във виртуалното пространство, което ги прави налични за последващо разпространение.¹²

Именно затова изключително важно е да се отчете правилно „обратната връзка“ от страна на конкретната аудитория. Допълнителна добавена стойност при използването на

¹² Десислава Добрева, 2016

инструмента „лайф стрийм“ е възможността за анализ и проверка, до каква степен предаденото послание е било успешно и как е реагирала аудиторията. Това може да се измери по два допълващи се начина – количествено и качествено. По отношение на количественото измерване, администраторът на публикацията има налична опция за проследяване до колко потребители е достигнало неговото съобщение и колко от тях са взаимодействали по някакъв начин с нея – чрез „харесване“, „споделяне“ или „коментиране“. По отношение на качествено оценяване, работата е по-трудоемка, но тя може да се оцени по оставените коментари от страна на потребителите. За да се получи позитивна обратна връзка, от изключителна важност е виртуалният оратор да избере подходящ формат, по който да представи своето послание. Кратките видео формати са най-често срещаните, а и най-успешните по отношение на предаване на политически послания във виртуалното пространство.

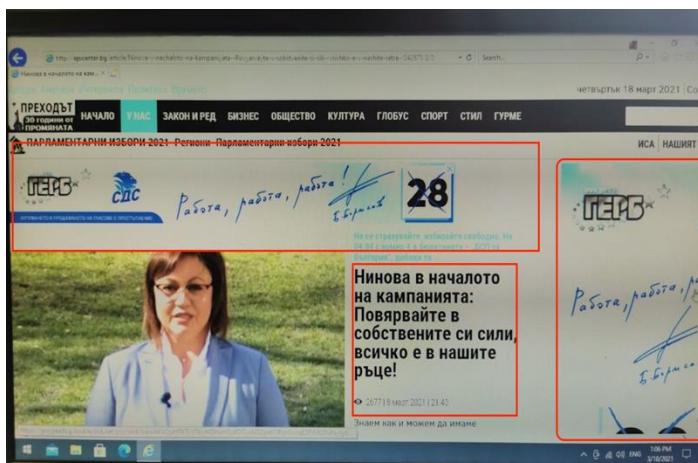
Най-масово използваният инструмент за насочване на послания и промотиране на тези в социалните мрежи от страна на политическите партии в рамките на предизборните кампании бе „спонсорирана публикация“. Инструментът предоставя възможност постът, съдържащ визуализация и/или текстова аргументация да стане бързо достъпна сред широк кръг от хора чрез заплащане. Освен това, за насочване на различни послания към конкретна аудитория, е налична опцията „таргетиране“, като в зависимост от самото послание, призив, теза, може да се подбере различна публика, т.е. на какъв тип хора да се визуализира. Таргетирането в България може да бъде направено чрез най-общи признаци, като пол, възраст, местоживееене и общи интереси. Докато в САЩ, дори може да се таргетира чрез политически интереси, т.е. спонсорираната публикация да се показва на определен тип аудитория, симпатизираща или не на дадена политическа партия. Този инструмент попада в категорията на първичното таргетиране, което може да бъде направено от всеки един потребител, без да се изискват задълбочени познания и умения в областта на интернет рекламата и маркетинга. За да бъде на лице успешното насочване на публикации към правилната аудитория, то политическите представители трябва да имат общи познания по отношение на профила на техния избирател. Именно тук се наблюдават и най-честите грешки. Тогава, когато партиите не са таргетирали правилно своята аудитория, най-често си навличат вълна от негативни коментари и резултатът доста често има обратен ефект. Като добър пример в рамките на двата избора следва да се открие „Демократична

България“, които приоритетно спонсорираха своите послания в рамките на столицата, където е и основното местоположение на голяма група от техни поддръжници.

От гледна точка на интернет трафика, търсачката Google се явява безспорен лидер в България. По отношение на насочване на посланията и фрагментиране на аудиторията, Google има разработен собствен продукт, наречен **Google ads**, който позволява на потребителите да визуализират своите послания в множество външни сайтове, които посредством платформата Google ad sense се регистрират и визуализират на уеб сайтовете, част от партньорската мрежа на Google. Над 80% от българските сайтове визуализират реклама посредством Google. До скоро този механизъм бе използван предимно от бизнес организациите, но в последните две години все повече навлиза и в политическия ПР. Новатори в това отношение открояваме в лицето на формациите „ГЕРБ-СДС“, „Демократична България“, „Българско лято“ и патриотичните формации, явили се на двата вида избори под различно наименование на коалицията.

Този инструмент крие и своеобразни рискове, когато изследваме ефективността от политическа гледна точка. Визуализацията на политическото послание на една формация е напълно възможно да се появи в текст или статия, публикувана в онлайн медия от друга политическа партия, която се простира в противоположната страна на политическия спектър, каквито са и примерите на фиг.1 и 2.

Фигура 1

Фигура 2

Интернет компаниите имат основен ангажимент към своите потребители, който може да бъде разгледан в две насоки. Първата е да защитят личните данни и сигурността на всеки потребител, втората – да развиват и поддържат достатъчно добро ниво от възможности за комуникация, която с правилните настройки да бъде в състояние да генерира на всеки рекламодател възвръщаемост на инвестицията – било то под формата на печалба от страна на бизнеса или под формата на натрупана подкрепа в обществено-политическата среда.

Едни от най-разпространените и работещи практики във виртуалното пространство, което до скоро използваша предимно бизнес организациите, независимо дали става въпрос за корпорации като Facebook или Google е т.нар. **“функция на ремаркетинг”**. Под този термин се разбира организирането на потребители в база данни, които имат 100% интерес към дейността на дадена компания, организация или политическа формация. Поради ограничените бюджети на всеки потребител, организация или компания би било трудно да си позволи да визуализира своите послания на цялото население. Именно затова, използването на тази функция предоставя възможност след като предварително е зададена правилна настройка на реклама и е таргетирано в насока аудитории и интереси, които са близки до съответната дейност, в последствие по-концентрирано да се взаимодейства с хората, които веднъж са проявили интерес към съответната дейност.

Механизмът на работа във Facebook е свързан с инсталирането на т.нар. **пиксел код**. Благодарение на него Facebook и Instagram позволяват създаването на **собствени аудитории**, които са свързани с взаимодействието на страницата на потребителите през последните до 365 дни. Кодът може да бъде разположен на собствен уебсайт или външен такъв, където чрез „записване“ на браузера на потребителя да могат също да бъдат настроени конкретни публикации.

Въпреки, че в най-общ смисъл може да се определи, че **аудиторията във виртуалното пространство е преимуществено разнородна**, като се обособява като такава по определен признак (или признаци): демографски, възрастов, полов, образователен, социален, политически, религиозен, географски и пр., то след всичко представено до тук, можем да твърдим, че аудиторията в онлайн пространството **става все по-фрагментирана**.

В последните години политическите формации, явяващи се на избори търсят все по-иновативна възможност да представят своите тези чрез различни начини и методи за убеждаване, налични, следствие на развитие на интернет.

Един от най-новите методи, използван в кампаниите за парламентарни избори през 2021 г. е изработката и разпространението на кратки видео клипове чрез **приложението „Tik Tok”**. Платформата се явява своеобразна социална мрежа, която позволява записване, редактиране и споделяне на кратки 15 или 60-секундни видеоклипове, с музикални наслагвания, звукови и визуални ефекти. Това, което я характеризира като вид „социална мрежа“ е, че в нея потребителите могат да харесват, коментират и споделят съдържание.

Според различни данни, потребителите, използващи приложението са представители на т.нар. поколение Z¹³, което трудно може да бъде убедено в една или друга теза по традиционния начин. Именно затова, освен в бизнес средата, наблюдаваме навлизане и в политическата сфера, в която се цели чрез наличните възможности и инструменти на платформата да се представи политиката като нещо модерно.

Иноватор в българския контекст се явява лидерът на „Исправи се! Мутри въвн!“ – Мая Манолова. В края на декември 2020 г. Манолова стартира използването на своя собствена страница в „Tik Tok“, в която публикува хумористични видеа със сериозно съдържание. Първото ѝ видео съдържа физическа демонстрация на „разпънат чадър“ от страна на бившите управляващи във връзка с проблемите с депонирането на отпадъци в страната и тези на столичната топлофикация. В рамките на предизборната кампания на изборите през април, Мая Манолова активно използва платформата, генерирайки видеа, които осмиват политиката на Бойко Борисов¹⁴. Платформата продължава да усъвършенства своите възможности, които намират все по-широко приложение в процеса на убеждаване, именно затова си заслужава да бъде проучена и по-детайлно.

Следствие на развитието на технологиите и усъвършенстването на социалните мрежи, се наблюдават съществени трансформации в стила и начина на водене на предизборни кампании. На първо следва да се отбележи, че **езикът и стилът на общуването се променят**, както и основните характеристики на мисленето и изразяването. Големите текстове, които изискват повече време и съсредоточено четене, в интернет трудно намират своята аудитория. Процъфтяват кратките форми на чата, новите съкращения на емотиконите, многобройните начини за спестяване на време, които се фаворизират от множество потребители в мрежата. Протичат промени и по отношение на езиковата и

¹³ Market King, 2020

¹⁴ Мая Манолова, 2021

писмената култура на потребителите. Всичко това неизбежно довежда до промяна и структурна трансформация в езиковите практики.

Новатори в използването на виртуалните методи за комуникация с избирателите остават десните и националистически партии. Левицата продължава с консервативното водене на кампании чрез лични срещи в читалищни зали и митингови събития, с които трудно биха достигнали до избирателите от младото поколение. Това е и малка част от причината, младите избиратели да не припознават БСП като привлекателна политическа сила, която да представлява техните интереси.

Партията на Слави Трифонов – „Има такъв народ“ остава фаворит сред младото поколение и при двата избора.¹⁵ Като тук следва да се отбележи, че самият Трифонов беше и продължава да е активен в социалната мрежа Facebook чрез монологични форми по актуални теми от личната си страница. Трябва да се отчете, че в рамките на предизборната кампания лидерът на ИТН не е използвал нито един от анализирания инструменти и възможности на мрежата, но самият натрупан капитал под формата на „харесвания“ в профила му, предостави възможност неговите послания да бъдат четени и споделяни от огромно количество потребители в мрежата. По време на предизборните кампании съдържанието в личната страница на Трифонов бе особено динамично, като бяха комбинира призови на самия Трифонов и колегите му за висока избирателна активност, освен това бяха излъчвани части от публицистичното предаване „Студио Хъ“, в което критикуват управлението на правителството на ПП ГЕРБ, представят анимационни информационни послания, с които представяха предимствата на машинното гласуване, въведено за изборите през юли.

В заключение могат да се направят някои изводи и обобщения. Като цяло липсват не само ясни и точни, но и въздействащи послания. Не бива да се забравя, че политическата реторика е свързана не само с красивото, но и с въздействащото говорене. Още преди повече от 2000 години, Аристотел е казал, че има три начина за убеждаване на аудиторията и това са етос, логос и патос. Тази триада се проявява в нов съвременен облик и може да се разглежда от изключително значение за убедителността във виртуалната реторика.

Монологичните реторични жанрове като речите, изявленията и обръщенията са умело използвани от повечето политически оратори, но предадени чрез иновативните подходи,

¹⁵ Галъп, 2021

които социалните мрежи предлагат. Много по-голям интерес предизвикват тези страници в социалната мрежа, които комбинират вербални послания, изображения и видеоматериали, представени по визуално четим и достъпен за потребителите начин.

Социалните мрежи придобиват важно значение, както в ежедневието на всеки гражданин, така и в политическата сфера, като категорично можем да ги определим като **най-мощните оръжия за направление на поведението на големи групи от хора.**

Друг извод, който може да се направи е, че те се явяват своеобразен **проводник на обществени нагласи** и до голяма степен изпълняват функция на обществена сфера, но категорично не могат да заменят пространство, което Хабермас определя като публична сфера. Физическото случване на събитието, митинга или протеста, дори и координирано виртуално, е в основата на изкрystalизирането на процесите, свързани с революционни социални и обществени промени.

Все пак е добре да се има предвид, че възможностите на мрежата и платформите за комуникация се подобряват с всеки изминал ден и за да успеят гражданите да припознаят дадена политическа формация, то тя трябва да бъде „в крак“ с новите технологии, в противен случай рискува да не бъде припозната от младото и активно поколение.

Използвана литература:

Добрева, Д. Теоретичен и терминологичен обзор на понятията във виртуалната реторика. [online][посетен на 06.08.2021 г.] <https://rhetoric.bg/десислава-добрева-теоретичен-и-терми>

Манолова, М., *TikTok профил*. [online][посетен на 06.08.2021 г.] <https://www.tiktok.com/@maya.manolova>

Стефанова, Н. (2015) *Кратък Терминологичен справочник по обща и политическа реторика*, София:УИ „Св.Климент Охридски“

Тренд. *Нагласи на българите спрямо предстоящите парламентарни избори* (март 2021), [online][посетен на 03.08.2021 г.] <https://rctrend.bg/project/нагласи-на-българите-спрямо-предстоя-5/>

Тренд. *Нагласи на българите спрямо предсрочните парламентарни избори* (юни 2021), [online][посетен на 03.08.2021 г.] <https://rctrend.bg/project/209520/>

Филипова, Я. Реторични техники, използвани от троловете в България (2015) [online][посетен на 06.08.2021 г.] <http://rhetoric.bg/яна-филипова-реторични-техники-изпол>

Merriam-Webster. *Live Stream* (2020) [online][посетен на 06.08.2021 г.] <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/what-does-live-stream-mean>

MarketKing, *TikTok реклама: Всичко, което трябва да знаеш за маркетинг в TikTok.* [online][посетен на 06.08.2021 г.] <https://www.marketking.bg/tiktok-ads/>

Facebook, *Business help manager* [online][посетен на 06.08.2021 г.] <https://www.facebook.com/business/help/626637251511853>

Направление 3: Гражданско наблюдение

Институт за социална интеграция отново извърши гражданско наблюдение на изборния процес в България.

На изборите през април, организацията бе регистрирана в ЦИК с решение N:2183-НС/9.03.2021 г. и работи с общо 180 граждански наблюдатели, от които 179 бяха позиционирани в различни многомандатни избирателни райони в страната, а един наблюдаваше в чужбина (в секция в Лондон).

За първи път в страната се проведеха избори в условията на пандемия. Още тогава ИСИ постави на дискусия провеждането на предстоящите избори в „новите“ условия и необходимостта това да стане по начин, който да не създава пречки на процеса на гражданско наблюдение.

Наблюдателите от Институт за социална интеграция реагираха на различни възникнали казуси и опити за нарушения в целия изборен процес. За тях сигнализираха отговорните институции, както следва:

<i>Дата</i>	<i>Сигналът е отправен до:</i>	<i>Относно:</i>	<i>Забележка:</i>
04.04.21	СИК Сливен	Неизправност на машината за гласуване, която допускала само вот “Не подкрепям никого”	Подаден сигнал до РИК
04.04.21	СИК с. Крушаре, Сливенско	Гласуване в нормална СИК на хора, за които се знае, че са под карантина	Подаден сигнал до РИК
04.04.21	2 бр СИК Севлиево	Машините не работят, преминато към гласуване с хартиена бюлетина	
04.04.21	СИК Габрово	Проблем с машините за гласуване	
04.04.21	СИК, 108 СОУ Дружба, София	Придружител на незрящ гласоподавател, отказал да се легитимира	След устна намеса на наш наблюдател, казусът е разрешен
04.04.21	СИК Благоевград	Гласуващите преминават през автомобил, паркиран в близост до мястото, където се намира СИК,	Подаден сигнал

		получават нещо в ръка и гласуват след това	
04.04.21	СИК в р-н Люлин	Повредена машина, струпване на хора и преминаване към гласуване с хартиена бюлетина	
04.04.21	СИК Петрич	Нерегламентирана агитация от страна на представители на местната власт	Подаден сигнал
04.04.21	СИК в Сътън, южен Лондон	СИК е била временно затворена от полицията заради Covid-съобщения. Пренасочени са част от хората да гласуват в Уимбълдън, след това отново е възобновен процесът	
04.04.21	СИК Костенец	Поради липса на ток няма възможност за машинно гласуване	
04.04.21	2 бр. СИК Шумен	Машината “забива” след отбелязването на преференция.	
04.04.21	СИК Своге	Застъпници снимат бюлетини пред самата комисия	След намеса на наблюдател това е преустановено
04.04.21	3 бр. СИК Шумен	Машините изведнъж спират да работят	

На извънредните парламентарни избори, проведени на 11 юли 2021 г., след промени в Изборния кодекс, в страната се премина изцяло към машинно гласуване. Вотът бе извънреден, защото нито една от парламентарно представените партии от 45-тия парламент не успя да излъчи правителство. Въпреки че животът на 45-ото Народно събрание беше рекордно кратък - около два месеца, депутатите приеха промени в Изборния кодекс, които наложиха нови правила на протичане на вота.

Най-съществената промяна бе въвеждането на изцяло машинно гласуване в секциите с над 300 избиратели не само за тези в България, но и в чужбина. Промяната засегна 9 401 секции в страна от общо малко над 13 000, където гласуването с устройства бе задължително. В 1115 от тях имаше по две машини, заради големия брой избиратели. В тези секции бяха предоставени и хартиени бюлетини, но те се използваха, само ако устройствата се повредят.

В такива случаи решението за прекратяване на машинния вот и преминаване към гласуване с бюлетина се взема единствено от ЦИК.

С машини гласуваха и в 273 секции в чужбина. Българите зад граница упражниха правото си на глас в общо 782 секции, което бе другата промяна в Изборния кодекс. На предишния вот имаше забрана за откриване на повече от 35 секции в държавите извън ЕС, което доведе до образуването на опашки от избиратели в Англия и Турция. С приетите промени в изборния закон се разреши автоматичното отваряне на секции зад граница, там където през последните пет години са гласували най-малко 100 избиратели. Беше намален и необходимият брой заявления за откриване на секция от 60 на 40.

Институтът за социална интеграция бе регистриран като гражданска организация, наблюдаваща изборите с решение N:200-НС/9.06.2021 г. и работи общо със 199 граждански наблюдатели, намиращи се във всички избирателни райони в страната.

Наблюдателите от ИСИ реагираха на различни възникнали казуси и опити за нарушения в целия изборен процес. За тях сигнализираха отговорните институции, както следва:

<i>Дата</i>	<i>Град/Сигналът е отправен до:</i>	<i>Относно:</i>	<i>Забележка:</i>
10.07	Софийска област	Забавяне при доставка на машините. Изчакване от страна на СИК и органите на МВР около 3 часа	
10.07	24 РИК	Предоставени бюлетини на СИК извън запечатаните кашони	Подаден сигнал до РИК 24 да се проверят бюлетините и да се вземе решение да бъдат запечатани отново.
10.07	СИК в Русе	Членовете на изборните комисии са чакали около 2 часа органите на МВР да приемат секциите	
11.07	СИК в Несебър	В две от секциите машините не са стартирали.	След изчакване на техника, проблемът е бил отстранен и гласуването е продължило
11.07	СИК в Сливен	Проблем със софтуера в СИК в Сливен – при гласуване още на етап „Преглед“ не отразява	Чакат решение на ЦИК да се премине към гласуване с бюлетини

		преференцията, с която се гласува. Преустановено гласуване.	
11.07	СИК в Сливен	Проблем със софтуера със заличените кандидати, при една от партиите. При гласуване с преференция за партиите, имената на кандидатите са разбъркани и не съответстват на дадената листа	Чакат решение на ЦИК да се премине към гласуване с бюлетини
11.07	СИК в с. Янково, Шуменска област	От началото на деня гласуват с бюлетини, системния кеш на устройството не съвпаднал с получения код. Машината не е работила изобщо.	
11.07	СИК във Враца	Нарушаване тайната на вота, като членове на СИК надничат по време на гласуването в екрана на машината	Направена устна забележка от страна на наблюдател на ИСИ
11.07	СИК в Русе	Не са ясно отделени кутиите, в които се пускат разписките от двете машини и съществува риск гласоподавател, използвал една от машините, да пусне разписка в урната, предназначена за другата машина.	
11.07	СИК в Сливен	Проблем с машината за гласуване, наличие на струпване от хора, някои от които се отказали да гласуват и са си тръгнали. Чуват се призови за преминаване към гласуване с хартиени бюлетини.	
11.07	СИК в Белопопци, Горна Малина	Намеса на външни лица пред СИК със съмнения за контролиран вот.	
11.07	Бяла Слатина	Членове на СИК - отбелязване в тефтерчета хората, които са гласували. Над 6000 преференции за един от кандидатите миналия път.	Подаден сигнал до МВР и до Областна администрация
11.07	с. Соколаре и с. Буковец, област Враца	Кметове са ангажирани с избирателната активност. Водят избиратели до секциите	Подаден сигнал до МВР и до Областна администрация

11.07	с. Комарево	Всеки втори гласуващ е с придружител. СИК ги допуска	Подаден сигнал до МВР и до Областна администрация
11.07	СИК в Асеновград и Раковски	Неработещи машини. Изчаква се да се премине към хартиено гласуване	
11.07	СИК в Априлци	Проблеми с машината за гласуване, образуване на опашки, докато изчакват пристигането на техническо лице	
11.07	СИК в Луковит	Проблем с машината, отстранен след 30 минути.	
11.07	СИК в Пловдив област	16 СИК работят с намалени състави, с решение на РИК	
11.07	СИК в Стамболийски	С решение на РИК е преминала към гласуване с хартиени бюлетини	
11.07	СИК в Троян	В няколко СИК машините не отпечатват системни разписки и се е наложило да има намеса на техническо лице	
11.07	СИК в Русе	Масово в Русе се наблюдава струпване на гласоподаватели, забавяне с машините, чести проблеми с картите за гласуване и често нужда от техническа помощ	
11.07	СИК в Русе	Създава се ситуация за разкриване тайната на вота. Член на СИК дава указания как да се гласуване на гласоподавател, като надниква зад ограничителните по времето на гласуване и дава инструкции	След намеса на наш наблюдател, нарушението е преустановено

Препоръки:

- Организиране на по-широка и ясна разяснителна кампания във връзка с разясняване на машинното гласуване. Част от избиратели в страната не успяха да упражнят правото си на глас поради притеснение от машинния вот;
- Улесняване регистрацията на всички субекти в изборния процес чрез въвеждане на електронна регистрация/подаване на документи по електронен път;
- Обръщане на специално внимание и повече време, което да бъде отделено за обучението на членове на РИК и СИК. Привличане на експерти-обучители към обучителното звено на ЦИК; въвеждане на интерактивни методи на обучение; включване в обучителното звено и на местната изборна администрация чрез изграждане на звена в областните администрации; обучение на изборните администрации в страната и чужбина чрез ползване на редица информационни технологии – живи връзки, конферентни разговори и др.;
- Въвеждане на задължителност на обучението за лица, заемащи място в съставите на СИК; Създаване на регистър на обучените членове на изборната администрация;
- Усъвършенстване на изборното законодателство чрез включване на всички заинтересовани страни в процеса, с цел избягване на постоянното му променяне.

Проект „*Voting during pandemics – making democracy resilient in turbulent times – experiences from Central, Eastern and South-Eastern Europe*“ се реализира от:

Фондация за европейски прогресивни изследвания (ФЕПС)

Foundation for European Progressive Studies (FEPS)

1000 - Bruxelles - Belgique „Rue Montoyer” 40

tel.: +32 2 234 69 00

fax: +32 2 280 03 83

web: www.feps-europe.eu e-mail: info@feps-europe.eu

Институт за социална интеграция (ИСИ)

Institute for Social Integration (ISI)

1000 София, България

Ул. „Триадица” 5Б, етаж 6, офис 600

тел./факс:+3592 983 69 22

web: www.isi-bg.org

e-mail: ifsi.bulgaria@gmail.com

За дейности, свързани с изборния мониторинг: isi.izbori@gmail.com